

7

2. D. B. V.
DE
VETERI QVIRITIVM FORMVLA
COMITER CONSER-
VANDI,

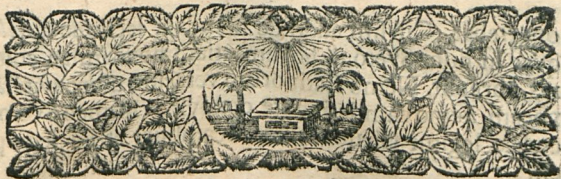
PRAESIDE
CONRADO SAMVELE
SCHVRZFLEISCHIO,
PROF. PVBL.
PVBLICE DISPVTABIT
ANTONIVS SAMVEL LVDOVICVS,
OHRINGAS HOHENLOICVS,
IN AVDITORIO MAIORI
ANNO ACADEMIAE SECVLARI
cb Is cc II. D. III. EID. FEBR.

VITEMBERGAE,
LITERIS CHRISTIANI GERDESII.

DE
VETERI QVIRITVM FORMVLA
COMITIBVS CONSER-
VANDI
PRÆSIDIVS
GONRADO SAMVELLE
SCHVARTZLEISCHIO
PROFESSOR
PUBLICE DISCVTANT
ANTONIVS SAMVVL FVDOVICVS
CIVICVS HOHENLOICVS
IN ACADEMIA MATH
ANNO ACADEMIAE SECRETARI
Johann-D. M. H. H. H.

CHRISTIANI GEDDICH

I.

Leraque priscae ac probae Latinitatis verba ex foro petita, et ab Oratoribus usurpata, Romani sermonis elegantiam servant, quam adeo non contaminarunt, qui negotia fori procurarunt, Iureconsulti, ut quoque in formulis diligentiam et munditiam posteritati comprobarint.

II. Exempli gratia Licinius Proculus, M. Salvio Othone imperante, praefectus praetorio, et praecipua auctoritate in iure reddendo praeditus, emendata locutione testatus est, maiestatem Imperii ab inferioribus, aut inaequaliter foederatis *comiter conservari* oportere. Quae formula extat in lege 7. §. I. D. de captiv. et postlim. Comiter, inquit, non, ut legit Gregorius Haloander, communiter, contra fidem verustae lectionis, et contra sensum verborum legis. Proculi mentio est apud Tacitum Hist. l. I. et l. II. perperam citavit Io. Bertrandus de iuris peritis lib. I. Nihil, quod miror, de eo tradit in Othone Svetonius, et commentatores quoque omnes tacent, quos Tacitum et Svetonium conferre

oportebat. Cursum addo de mendosa lectione *scambus*, quae in hunc Svetonii librum, etiam novissimae editionis, obrepfit. Nemo Latinorum veterum usurpavit hanc vocem, nemo eam latinitate donavit. In meo Svetonii codice legitur Claudus, non Scambus, et ita legi par est.

III. Ab hoc alii fere omnes legum interpretes dissentiunt, et Ciceronis testimonio nituntur, cuius verba, quae eam ad rem pertinent, manifesta sunt, atque in Oratione pro Cornelio Balbo leguntur. *Adiunctum etiam illud est, quod non est in omnibus foederibus: maiestatem populi Rom. comiter conservent.*

IV. Huius vim vocis declaravit Varro, et confirmavit, idem significare, quod *bilare ac libenter*. Lib. VI. de Lingua Latina. In commentariis verborum Latinograecis exponitur *Φιλοτιμος, επιδειξιος*, nempe in gloss. ab H. Stephano et Bonav. Vulcanio editis: in ceteris a Carolo Labbaeo evulgatis additur, *επικαμαστικος*. Quod respondet Graecae origini *κωμω*, quam ipse Varro exquirendam suppeditavit. Significatio tamen minus instituto convenit, et hilaritatis modum excedit.

V. Significantius aliquid sensus civilis requirit, et plus denotat, quam verba isthaec simpliciter posita prae se ferunt, quae vulgo merae voluntatis, et liberi arbitrii ratione capiuntur. Nam in his officium inest, et obligatio alicuius rei praestandae, quae tamen non impedit, quin populus populum comiter conservans, liber maneat, quae Proculi est sententia, nec rationi naturali, neque moribus gentium adversatur.

VI. Barnabas Briffonius, sedulus formularum custos et vindex, verba Proculi retinere contentus, explicat.

plicationis causa nihil adiecit, sed verba Proculi leviter mutata repetiit, ac scripsit, formulam, comiter conservare maiestatem, foederibus addi consuevisse, ut intelligeretur, eum populum superiorem esse, cuius maiestas comiter servari (conservari scribendum est) iubeatur, in Lexico Iuris h. v. Neque aliter edidit Simon Schardius in Lexico Iurid. h. v. At cavet a mendo Franciscus Hottomanus, et Ciceronis testimonium pro Balbo subiecit, sed verborum sententiam non explanavit: illud recte submonuit, vocem *communiter* Proculi instituto non convenire, in eoque mecum Haloandri lectionem improbat, in commentario de Verbis Iuris h. v. Desiderius Heraldus sui oblitus, pro vocabulo Proculi, *comiter*, exaravit vocabulum, *sedulo*, quamquam in voce *comiter* plus aliquid expressum esse, haud ignorabat. Recte ceteroquin verba Proculi refigit, *item sine aequo foedere*, ubi legendum, sive aequo foedere, ut Proculus cum Proculo in concordiam redigatur.

VII. Verba Iurisprudentissimi, et formularum veterum scientissimi Ciceronis in Oratione, quam pro Balbo habuit, rem ipsam potius, quam vocabuli naturam declarant. Id (maiestatem P. R. comiter conservent) *habet hanc vim, ut sit ille (populus P. R. ex foederis formula comiter conservans) in foedere inferior*, id est, foedere inaequali sociatus. Subiungit Cicero. *Primum verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus, quam foederibus uti solemus, imperantis est, non precantis.* In antiquissimis enim formulis legitur, *conservanto.* Deinde cum alterius populi maiestas conservari iubetur, de altero siletur: certe ille populus in superiori conditione, causaque ponitur, cuius maiestas foederis sanctione defenditur. Vbi defenditur

ditur est idem, quod conservatur. Praeterea dicitur, *in superiori conditione, causaque*, id est, non imperandi, cum quo status inaequalis foederis pugnat, sed afferendi sibi et tribuendi, quae ex officio societatis inaequalis debentur. Pergit Orator, *in quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, comiter esse communiter: quasi vero priscum aliquod, aut insolitum verbum interpretaretur.* Castigat accusatoris, cuius nomen subicit, imperitiam, qui comiter tanquam communiter exponit, quod Haloandrum observare decuisset. Refellens accusatorem, arguit una et submonet, vocabulum comiter non esse priscum, quippe quod in priscis LL. XII. tabularum non inveniamus, ut vel hoc indicio cavillari voluerit, et improbitatem ostendere, cum imperitia coniunctam. Porro ait. *Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur, qui erranti comiter monstrant viam: benigne, non gravate: comiter quidem certe, non communiter convenit.* Vocabulum esse Ennianum comprobavit Varro, post eum Plautus; vel potius auctor verus Plautisfians in Amphitruone, ubi fictus Sofia ait: *Amphitruonem ita comiter Amphitruo accipiet.* Locus Ennii inreger extat in fragmento, a Cicerone conservato, quod legitur in lib. I. de officiis.

Vt homo qui erranti comiter monstrat viam,

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:

Vt nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit.

Terentius in Phormione A. III. Sc. 3. adiurit comiter, pro adiuverit, quod vulgares libri habent. Faernus mavult adiverit, sed prius illud Ennianum est, et melius quadrat. Guierus, Pareus, et Schrevelius Faernum secuti sunt. Robertus Stephanus, et Forum Romanum probam

bam et antiquam Terentii locutionem retinent. Faernus se tuetur auctoritate Donati, sed multis in locis ita interpolati, ut vix referre veterem Donatum videatur. *Adire comiter* in Latio peregrinum est, sed adiuuare comiter, administrare comiter, appellare comiter, solari comiter, Latina sunt, et ab idoneis scriptoribus usurpata. Tum vero iuvenes, quos introducit Comicus, Phaedria et Antipho mutuam sibi navant operam, ille pecunia egebat, iste pro eo Getam, ut pecuniam daret, rogabat, atque adeo comiter adiuuabat, et beneficium beneficio reddere cupiebat, idque Geta ipse, quamvis ad dandum difficilis, aequum esse iudicabat.

VIII. Amplius dicit orator. *Et simul absurda res est, caveri foedere, ut maiestatem populi R. communiter conseruent, id est, ut populus R. suam maiestatem esse salvam velit. Quod si iam ita esset, ut esse non potest: tamen de nostra maiestate, nihil de illorum caveatur.* In proposito insistit Cicero, et graviter docet, non agi hic de maiestate utriusque populi, Romani scilicet et Gaditani, cuius exemplum subiicit, communiter conservanda. Vterque enim populus in foedere iniquo, sive inaequali liber manet, et neuter alteri subiicitur, sed quaestionem esse de maiestate alterius populi, utpote Romani, quippe potentioris, eaque ratione superioris, comiter conservanda, ita ut populus Gaditanus, salva libertate, ad quaedam officia populo R. praestanda se obligaret, nec tamen illius imperio potestati que se subiiceret, saltem illi priores in societate partes relinqueret, cuius potentia maior esset, et viribus suis niteretur. Itaque populus comiter conservans alterius populi maiorem potentiam, maioremve imperandi splendorem agnoscit, et officii

officiis ex foedere inaequali debitis ostendit, praecipuum quoddam tali populo, qui vires maiores habeat, ut patrono, et, si usus veniat, propugnatori, praesertim, quum id in foedere ascriptum est, omnino esse tribuendum. Non enim per se tantum inaequalis populorum conditio, sed imprimis inaequalis foederis pactio inspicienda, ex eaque populi ad populum comiter conservandum obligatio iudicari debet.

IX. Ceterum Gaditani, quos paulo post orator commemorat, foedere et fide Romanis coniuncti, civem habuerunt Lucium Cornelium Balbum, Virum dignitate et fama inclytum, quem civitate donavit Pompeius, et amicitiae vinculo sibi coniunxit. Cuius accusator putabat, non id licuisse Pompeio, quod foedere Gaditano, ne id faceret, impediretur. Contra lege Gellia et Cornelia, haec potestas data erat Pompeio, ut ius haberet impertiendae civitatis. Si qua enim exceptio in hoc foedere continebatur, utique per legem a Gellio et Cornelio promulgatam sublata, et Pompeio concessa est potestas tribuendi civitatem, praesertim Balbo, tanquam praemium virtutis. Reponebat accusator, Balbum in foederata Gaditana civitate natum, prohiberi dignitate civis Romani, vel hoc argumento, quod populus Gaditanus non esset factus populus fundus. Equidem recte adversarius dixit, populum Gaditanum non ad eam populi fundi conditionem redactum, sed ex eo, quod captiose intendit, non consequitur, neminem ex foederato populo ascribi in civitatem posse, nisi idem ille foederatus populus factus esset populus fundus. Neutiquam ergo repetere civem Gaditani poterant, civem sane innoxium, et de foederato Pop. Ro. insigniter
meri-

meritum, honoribusque ea de causa auctum, et ideo iure civitatis donatum. Praeterea id approbavit Senatus, ratumque habuit: eo minus irritum reddere populus Gaditanus potuit, quando eius, tanquam inaequalis foederati officium erat, comiter conservare Pop. Ro. maiestatem, et benigne interpretari rem a Pompeio gestam, Senatusque auctoritate et suffragio comprobata. Quod adeo verum est, ut populus Gaditanus, conditionis suae memor, nullam civi suo in aliam civitatem ascripto litem moverit, et Senatusconsulto Gadibus factio improbitatem accusatoris in Vrbe sua nati, et postea Romam profecti, atque a Pompeii inimicis ad hoc incitati, callideque subornati castigaverit, ac digne multaverit, quin et pro homine egregio atque opulento deprecatus fuerit, Romanisque legibus se conformaverit, id quod sane fuit comiter conservatae P. R. maiestatis certum manifestumque signum. Idem ille Balbus nominatur a Strabone *βαλβος γαδτανος*, Geogr. Lib. III. Lucii praenomen a Lucio Gellio, Cornelii a Cneo Cornelio Coss. accepit. *Praeter eum Balbi meminerunt Caesar Lib. III. de Bel. Civ. Vellejus Lib. II. Dio Cassius Lib. XLVIII. Plinius H. N. Lib. V. c. 5. et Lib. VII. c. 43. Plutarchus in Cicerone.* Duae Balbi ad hunc epistolae extant, altera ordine quarta et vicesima Lib. VIII. ad Atticum, altera nona Lib. IX. ad eundem. Epistola autem, quae nonam sequitur, a Balbo et Oppio coniunctim scripta est ad Ciceronem.

X. His adiciendum est, populum fundum dici, quodcumque est autor rei, quae ab ipso abalienatur. Auctor, inquam, qui ius abalienandi habet, atque adeo est instar fundi, in quo illud tanquam in solo inhaeret. Hoc fundamentum abalienationis postular, ut dicam, Ci-

B

cero-

ceronem omnino accusatoris mentem esse affectum, neque inficiari auctum, quod fundus sit abalienandi auctor, neque in hoc argumento, ut putat Franc. Hottomannus, servuisse causae, sed adversarium vere meritoque coarguisse, non tam propter dictionem fundi, quam propter malitiosam iuris interpretationem. Locutio a Sarsinate Comico sumpta est, cuius haec sunt verba in Trinummo A. V. sc. I.

Nunc mihi is prope conveniendus est, ut quae cum eius filio

Egi, ei rei fundus pater sit potior.

Vbi fundus est auctor approbatorque, sive auctor subscriptorque. Hoc enim modo nominatur ab Aulo Gellio *sententiae legisque fundus subscriptorque*. Noct. Att. Lib. XIX. c. 8. conf. l. XVI. c. 13. Sextus Festus Pompeius scribit. *Fundus quoque dicitur populus esse rei, quam alienat, hoc est auctor. Ibidem in notis Antonius Augustinus, et novissime Andreas Dacerius. Praeter hos Carolus Sigonius de antiquo iure Ital. Lib. I. c. 4. Adrianus Turnebus Adversar. Lib. IV. c. 12. Franc. Hottomannus, Observat. Lib. II. c. 19.*

XI. Iam non difficile explicatu est Ciceronianae defensionis caput, quod eo spectat, ut populus Gaditanus P. R. maiestatem comiter conservet, non ut vicissim Populus R. id faciat, et populum Gaditanum eodem honore atque officio prosequatur. Aliud in foedere ini quo cautum scriptumque erat, quod Cicero non minus vere, quam prudenter exposuit, et nullam defensionis Balbi partem praetermisit. Quare accusator quaesitum ius civitatis Balbo eripere non potuit, si formulam foederis tueri voluit, ut certe debuit, propter magnitudinem, splendoremque Pop. R. conservandum. Multo minus Gadi-

Gaditanis licuit, integrumque fuit, privare civitatis iure Balbum, siquidem Pop. R. maiestatem conservare, foederisque partes implere vellent.

XII. Cernitur hic Oratoris artificium, quod sine iuris captione ostendit, contra quam sentiunt interpretes quidam, et a vera huius capituli explanatione quam longissime absunt. Liber homo fuit Balbus, et civitate Gaditana relicta, Romam migravit, ac domum ibi sedemque, animo manendi delegit: tum civis factus, et in Quiritium numerum ascriptus; pristinam, quam Gadibus habuit, civitatem mutavit. Nihil, quo minus id fieret, obstabat Balbo, nulla, quoniam ius civitatis acciperet, lex vetabat, nulla, quae hanc ei facultatem adimeret, foederis conditio, aut clausula deminuens prohibebat, nihil denique Pompeium, quoniam beneficium amico tribueret, impediebat, quando id pro auctoritate Imperatorii muneris, et per leges id facere poterat, et ut faceret, suffragio et assensu Senatus nitebatur.

XIII. Ex his denuo confirmatur, non legendum esse *communiter*, cum vitiosa foret interpretatio, si foedus Gaditanum, cuius tabulas desideramus, hanc in sententiam explicandum esset, ut Gaditani simul cum Romanis populi Romani maiestatem comiter conservarent. Esto tamen: comiter pro communiter sumptum dicatur, Balbus nihilominus erit manebitque civis Romanus, secundum leges populi Romani, quas si populus Gaditanus, repetendo civem, labefactare vellet, utique ab officio suo discederet, foederique repugnaret, tantum abest, ut comiter conservandi P. R. pactis stare, ut quovis in omnia alia abiret. Quamobrem colligit Cicero, et dicere pergit. *Potesne igitur nostra* (nomine P. R. loquitur)

quitor) maiestas a Gaditanis benigne conservari, si ad eam retinendam Gaditanos praemiis elicere non possumus? Potest esse ulla denique maiestas, si impedimur, quo minus per populum Romanum beneficiorum virtutis causa tribuendorum, (inter haec speciatim beneficium dandae civitatis) potestatem Imperatoribus nostris (summis militiae magistratibus) deferamus? Recte hoc adiungit, nec falso arbitratur, nihil temere quidem fecisse Pompeium, cuius auctoritas in militari Imperio summa, et propter hanc potestas tribuendae civitatis concessa et lege corroborata erat. Rationes affert, quibus causam Balbi scite defendit, nec tam ad dicendi copiam, quam ad ratiocinandi subtilitatem spectat, quaeque telum intorquet, ut feriat accusatorem. Postea se magis effert, atque elocutionis granditatem, maxime in progressionem dicendi, ostendit, nihil tamen abiectum et humile, etiam quum tenuiter subtiliterque aliquid exponit, oratione complectitur, aut consecatur. Idcirco subiungit. *Sed quid ego disputo, quae mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, vere posse dici viderentur? Illis enim repetentibus L. Cornelium, responderem, legem populum R. iussisse de civitate tribuenda: hoc genere legum fundos populos fieri non solere. Populus enim Romanus id fieri vetuit, et idem, qui Balbum civem asciverat, negavit Pompeius, et qui negantis vestigia sequitur Cicero, tertius Balbi defensor, et causae victor, foederatos populos non continuo fieri fundos, nec cives eorum prohiberi, quo minus in civitatem Romanam recipiantur. Cn. Pompeium de consilii (bellici, ad quod legati et tribuni, primorumque Ordinum ductores veniebant) sententia, civitatem huic (Balbo) dedisse, nullum populi nostri (cuius auspicio foedera fiebant,*

bant, beneficia autem civitatis permiffu populi quoque a
 belli Imperatoribus tribuebantur) *iuffum* (quo haec po-
 teftas adimatur) *habere*: itaque nihil eſſe ſacroſanctum
 (ſanctione publica, iureiurando ſimul interpoſito, ſacra-
 tum) quod lege exceptum videretur. Regula enim eſt, qua
 utitur, omne id licere, quod in foedere et pacto exceptum
 non eſt. Si eſſet, tamen in foedere nihil eſſe cautum, prae-
 ter pacem. Formula erat verbis imperantibus concepta:
PIA ET AETERNA PAX ESTO. *Additum etiam*
eſſe illud, ut maiestatem illi noſtram conſervare deberent. Per-
 inde ac ſupra foedus Gaditanum haud alia, quam uſitata
 Romanorum formula conceptum, vel ex ipſo Oratore
 intelligi poteſt, non oprandi aut coniungendi modo, ſed
 imperandi, verba foederis videri conſcripta. Similiter at-
 que Graeci hoc imperandi modo in conſiciendis foede-
 ribus utebantur. *Ειρήνη προς αλληλους ετω.* Apud Diony-
 ſium Halicarnaffeum de foedere Romanos inter et Lati-
 nos icto loquentem. Diu ante eum Polybius foedus, quod
 Romani cum Aetolis pepigerunt, tradit. Ο ΔΗΜΟΣ Ο
 ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΔΥΝΑΤΕΙΑΝ ΤΟΥ ΔΗ-
 ΜΟΥ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΑΔΟΛΩΣ ΤΗΡΕΙΤΩ. *Excerpt. Legatio-*
num cap. XXVIII. τηρείτω, inquit, verbis non precantibus,
 ſed imperantibus, cui reſponder Latinum, *conſervato.*
 Sic enim latine exponi debet, ex uſu Latinorum ſcri-
 ptorum, qui ſignificantiffimo *conſervandi* verbo utun-
 tur, ſervandi nunquam in hoc ineundorum foederum
 argumento. Quorſum ſpectant formulae, quas Livius
 ex ultima antiquitate deprompfit in digreſſione Lib. I.
 de ritu foederum antiquiſſimorum inſtituta. Locus eſt
 maxime ad hanc rem idoneus Lib. XXXVIII. ii. *Impe-*
rium maiestatemque populi Romani gens Aetolorum conſerva-

20 sine dolo malo. Ne quem exercitum, qui adversus socios
 amicosque eorum ducetur, per fines suos transire finito, neve
 ulla ope iurato. Hostes eosdem habeto, quos Populus Roma-
 nus, armaque in eos fert, bellum pariter gerito: perfugas,
 fugitivos, captivosque reddito Romanis, sociisque. Maius-
 culis ea literis, sed non ex more Romano descripsit
 Briffonius, neque ita in Codice Livii invenit. Inter-
 dum adiectae sunt foederum clausulae. ID. EI. NE.
 FRAVDI. ESTO. NEVE. QUIT. (antique pro QUID)
 OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NE-
 VE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO.
 ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. AGI.
 SINITO *In Thesaur. Inscript. antiq. p. 242.* Nonnun-
 quam tamen modus quartus vicem imperantis refert,
 praesertim apud poetas, Terentium, Horatium, et Ver-
 gilium, quod Graeca consuetudine fecerunt. In legum
 sanctionibus passim quoque isti modo locus est, quum
 coniunctio τελικόν τι δηλασα, praeponitur. In Graecis for-
 mulis plerumque ὡσε reperitur, quae cum modo infi-
 nito iuncta, eandem vim habet, quam modus finitus,
 imperandi sententia constans. Sic apud Polybium ὡσε
 παραχρημα ἐμοσι καταφρακτες νηας αποδεναι Πρωσιαν Ἀττάλω.
 Hoc est, verbis in diverso modo idem significantibus,
 νηας αποδοτω Πρωσιας Ἀττάλω. *Excerpta legat. CXXXVI.* Haud
 aliter Livius solet, sive expresse ponat, sive subintelligat
 coniunctionem, ut XXXIII. 30. Eamque in sententiam
 explanare Ciceronem licet, si modum imperantem cum
 Lambino admittere nolimus.

XIV. Redeo in viam, et in explicatione superiori in-
 sisto, atque in disquisitionem vocare pergo, an ullo in Ci-
 ceronis aut Livii loco vox *comiter* idem, quod commu-
 niter,

niter, significare videatur. De priore negavi, et rationes, quibus adductus sum, protuli. De Livio scrupulum iniicit Nicolaus Abramus, Ciceronis interpres, et se fulcit carmine Martiano, quod apud Livium extat. *Apollini, inquit, vovendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant.* Lib. XXV. c. 12. non XXVI. quod sive Abrami, sive librarii est mendum. *Comiter* hic debitum Apollini cultus officium notat, quod eo spectabat, ut res, consilia et expeditiones Romanorum eius ope auxilioque fortunarentur. De sacris Apollini faciendis extat verus Sibyllae oraculum, in quo vocatur *Andromeda*, Latonae filius, apud Zosimum Lib. II. c. 6. Commodè igitur retinetur vocabulum, et rectè explicatur. Aliqui tamen libri aliam, et satis antiquam, et a Macrobio comprobata[m] lectionem ostendunt. Neque haec interpretatio est aliena, si *communiter* in locum, unde excidit, restituitur. Illud communiter fieri dicitur, quod communi opera, consilio, sententia, aut sumptu fit, ut ad multos simul, non ad unum sigillatim referatur. Sic enim dicunt Latini, communiter uti, communiter possidere, communiter administrare, apud Ciceronem, Livium, Nepotem, Tranquillum, quos Iureconsulti Pomponius, Paulus, et Papinianus in foro, et rerum contractarum negotiis sequuntur. Hoc pacto Livius distinxit locutiones communiter et proprie: illud promiscue ad Romanos, hoc definite accommodavit ad Quintium civem Romanum. XXXV. 48. Varronianum *communitus* eadem significatione sumitur, sed *archaisquam* redolet, perinde ac *solemnitus* Livii Andromeci, et *publicitus* Lucilii, in obsoletis merito numerantur. Hoc tamen Comicus *apollinon* in Amphitruone retinuit, neque id prae-

praetermisit Nonius, non idoneus quidem Latinitatis
 auctor, sed plurimorum antiquae dictorum haud sper-
 nendus vindex. In *glossis* Gr. est κοινή, notione adver-
 bii, ut vulgo tradunt. Revera κατ' ἑλλήπεις, ut κοινή
 scilicet γνώμη, κτήσεις, χρήσει. Sicut ἰδία, ratione non ab-
 simili, sed contrario tamen significato. Mendose scri-
 bitur in libris, ἰδία, pro privatim. Vbi scribendum ἰδία.
 Enallage enim dura, neque apud Dionysium Halicar-
 nasseum admittenda. Sic apud eundem, et antiquio-
 rem eo Thucydidem legi debet δημοσία, quod idem ac
 publice valet, non δημόσια, quod in vitio ponendum
 est. At in numero plurium, τὰ κοινὰ dicimus, quae
 pro communibus possidemus, vel quae τὰ πόλεως no-
 minamus, et ideo μετανομικῶς apud oratores Graecos
 πόλιν civitatem, seu rem publicam notant. Sicut τὰ δη-
 μόσια, τὰ δήμῳ, nempe πράγματα, χρήματα, videlicet illa,
 quae sunt populi, speciatim Romani, apud Theophilum
 vestigiis Graeci Romani iuris insistentem. Contra τὰ ἰδία,
 quae propria et privatorum bona intelliguntur, scilicet
 τὰ ἐνάσῃς, sive τὰ τῷ κεκτημένῳ ἰδία, id est, privatim possi-
 dentis propria, atque adeo bona singulorum. Tantum
 addo ἐπίκοινον πρᾶγμα rem communem quoque a legum
 peritis dici, ut est apud Constantinum Harmenopulum.
 V. πρόχειρον νόμων, βιβλίον δευτέρου, τίτλ. α. π. νγ.

XV. Restat ut dispiciam, rectene, an secus voca-
 bulorum explanatores doceant, usu Latinorum ita re-
 ceptam esse hanc orationis partem, ut cum Graeco-
 rum voce, dolum malum removente, congruat, et uno
 eodemque significato capiatur. Simon Schar dius in
 eam ivit sententiam, quam his verbis in Lexico, quod
 edidit, iuridico confirmavit. *Est comiter sine dolo malo*
et frau-

et fraude, et ἀδολος, ut Polybius vertit ἐν ἐκλογαῖς. *Alias comiter est bilare et lubenter.* Existimavit ille historiae et iuris consultus Vir, vocabulum hoc priori sensu in foederibus accipiendum. Quod ab eo mutuatus est Io. Ludovicus de la Cerda, qui etsi multa debet Roberto Stephano, tamen hoc aliunde sumpsit, in novo et locupletato Calepino, qui Ciceronianum *comiter* ex foederum, quae Livius commemoravit, formulis, clausulisque explicandum duxit. Dolus equidem vox mediae significationis est, et nunc dolum bonum, nunc malum denotat, in quo Latini, et cum primis Iureconsulti Graecis sequuntur. Plerumque tamen fallaciam significat, Ciceronis etiam Liviique auctoritate tantum de fraude et malitia pronunciat. *Sine dolo malo* proprie est foederum formula, et commutata dictione, idem notat, quod sine fraude, apud Livium L. I. c. 25. Quamvis accurate loquendo, fraudis nomine appellet malitiosam foederis interpretationem, quum sola foederum verba sine earum sententia spectantur. Quisquis enim id facit, in fraudem foederis facere putandus est, perinde ac in legum sanctionibus venire usu solet, ubi non idem est, contra legem facere, et facere in fraudem legis, quae in foro Qvirium, auctore Paulo, recte distinguuntur. Inquinata fuit antea Livii scriptura, cum eodem in Libro c. 47. legeretur, *muliebri dolo*, pro *modo*, refragantibus Libris MS. et repugnante scriptura codicis Buslidiani, quem vidit P. Nannius, et duorum, quibus ego nitor, Palatinorum. Accedit ratio loquendi Liviana, quae eruditos, et in hoc praesertim genere doctrinae exercitatos fugere non potest. Dolus ceteroquin
C
latius

latius patet, quam fraus, sed in legibus, qui dolo sciens facit, dolo malo facere intelligitur, ob eamque causam, praetoris formula hanc adiectionem habet, quum dat facultatem iure experiendi, ut quis in integrum restitatur. Quae est actio de dolo malo, in *Romani iuris pandectis boc titulo prodita*, quamvis et sine adiectione actio de dolo, eadem constante sententia, dicatur. Ut in capite, quod ad praedictam actionem spectat, Ulpianus, sic in lege Cornelia Marcianus dolum malum totidem verbis, in diverso iuris argumento, expresfit. Scaevola dolum malum cum fraude iunxit, in pandectis *de legatis libro tertio*. Fraus per se mala est, et crimini datur, dolum Graeca loquendi consuetudine a vitio quoque se iungitur, quod Ulpianus praeclare docet, et Latinorum una testimoniis confirmare licet. Livius ex antiquis formulis ait: *Capitalem fraudem fraus*. L. XXIII. c. 14. Ante eum Plautus *Afinar. A. II. sc. 2*. Inde repetunt et explicant Festus et Nonius, vocabulorum veterum explanatores. Poetae fraudis nomen laxius sumunt, imitati Graecos, qui nihilo angustius ἀνάτην usurpant. Sic Tacitus A. II. 17. *Virtus, seu fraus eadem Inguimero effugium dedit*. A. XII. 33. *Sed astu, tum locorum fraude prior*. Dictio poetica, et Vergilianae gemina. Aen. IX. 397. Nam et peritia locorum ad solertiam agendi, et ad artes fallendi hostis pertinet. Astus vocabulum pariter in poetis numerandum est, quum de astutia dicitur, nec Taciti exemplum movet, cuius ratio loquendi plerumque est *Poetica* et singularis. Quo minus de Fabio inclinantis aevi Rhetore in praesens laboro. Inde liquet, fraudem malam perinde a poetis dici, ac in prosa dolum malum.

Trucul.

Trucul. A. II. sc. 2. v. 43. Apud eundem, ut putant, astus pro nomine adiecto sumitur, et idem significat, quod astutus, callidus, et dolosus. *Poenul. A. V. sc. 4. v. 80.* Sine animo asto, id est, sine animo vasto et fallace, ut exponit Cuiacius. Nemo alius hanc loquendi licentiam sibi sumpsit, ne Terentius quidem, in *archaismis* quoque parcius, id sibi indulgit. Integra loquentis Adelphasii sententia est haec. *Ita stupida sine animo asto*, id est, animo ita stupore oppresso, ut consilii non sint compos. Anxii quidam et ambigui nihil definire audent. Locus, ad quem respicit Robertus Stephanus, nihil huc facit, qui extat in *Trucul. A. IV. sc. 4. v. ult.* Ibi magno codicum consensu legitur: *astutis* (non astis) *confectum fallacis*. Notae veteres dolum malum ita signant. D. M. et D. M. L. Sertorius Ursus, Gratiolum Epidauritam secutus, perperam explanavit has notas D. M. M. L. *Dolum malum mulctatur lege*. Explanare debuit. Dolum malum multat leges. Sicut vero Latini dolum malum, ita Graeci κακὴν τέχνην vocant, quoniam τέχνη est ex genere eorum, quae in bonam, malamve partem accipiuntur. Sophocles dicit ἐν τέχνης πρᾶτ' ἔιν κακῆς, quod Demosthenes κακοτέχνην, et κακουργεῖν. Graviter Thucydides τέχνην per se positam, de arte fallendi et vitio intellexit. Egregia sunt, et significantius haec declarant verba gravissimi scriptoris, quae ad foederum sanctiones pertinent, et quinto historiae libro continentur. Δικαίως, καὶ ἀβλαβῶς, καὶ ἀδόλως, καὶ ἐν τέχνῃ, εἰδὲ μηχανῇ εἰδεμῶν, in quibus praeterquam quod videamus vocabulorum luculentam ἐπιεξηγήσιν, Servii quoque et Labeonis rivos ab his fontibus ductos, et in definitionem doli mali derivatos, facile animadvertamus.

XVI. Longius, quam fieri oportuit, digresso redeundum est denuo in eam, unde deflexi, semitam, ut instituti rationem habeam, ac promissi fidem exolvam. Insignis autem, et in usum meum transferendus est Plauti locus, ex Comoedia, quae Rudens inscribitur, A. I. sc. 5. v. 27. et 28.

Verum, quicquid est,

Comiter fiet a me, quo nostra copia valebit.

Sensus est, omnia, quae potero, et quoad vires meae ferent, ex officio comitatis libenter et prompte liberaliterque praestabo. L. Carrio legit: *quod mea copia valebit.* Vulgati complures: *quo nostra copia valebit.* Quidam: *quo nunc copia valebit.* Perperam Lambinus, et ante eum in Italia alii, ne Aldo quidem excepto, *quo non copia valebit.* Erroris causam ex imperitia legendi codices ortam non temere existimavit Carrio, cuius et Gvilielmi lectionem tuentur Ianus Doufa et Gruterus, quem sequuntur Taubmannus, Boxhornius, et Buchnerus. Quod vero Comicus dixit *comiter*, de comi officio intelligendum est, quod praestaturam se recepit anus Plautina, quae Caesar iactat apud Phaedrum *fabula XXXVI.* Quod come officium cum foederato potentiori exhibendum est, cum cultu quodam et reverentia coniunctum existimari debet. Taciti dictio est, *comitate colere*, sed nimia comitas apud eundem in vitio est, praesertim quum dirigitur ad viles et sordidos homines. *Annal. II. 55.* In Principe mansuetudinem et clementiam declarat, quam in Augusto laudant scriptores. Is enim *summa comitate aduentium desideria excepit*, ut est apud Tranquillum in Aug. c. LIII. coll. c. LXXIV. Quem primis Imperii annis Nero secutus, *neque clementiae, nec comitatis exhibendae ullam occasionem omisit*, apud eundem in Nerone c. X. Idem tradit, *coenam exquisitis sine comitatis ab Ottone datam, c. III.* Nec tantum ad facilitatem morum, sed etiam ad liberalitatem significandam adhibetur, quod constat ex Trinummo Plauti. Tacitus, ut legit Acidalius, voces *comiter* et *liberaliter* coniungit, *hist. II. 59.* Speciose magis, quam auctoritate veteris scripturae. Inde fit, ut comis pro effuse liberali et prodigo sumatur. Trinum. A. II. sc.

sc. i. v. 24. Quo pacto nec comitas seiungitur a vitio, et prodigalitas vocatur. Ibidem A. II. sc. 2. v. 75. Hinc sumpsit Tacitus, Vitellii indolem describens, Hist. I. 52. *Ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quod sine modo, sine iudicio donaret sua, largiretur aliena.* Iustinus proprie officii comitatem nominat, quia Alcibiades sibi conciliavit Tissafernem, Darii praefectum Hist. V. 2. 6.

XVII. Quamobrem dictio *comiter* vocabulis aientibus explicanda, et ex officio, quod potentiori foederato debetur, aestimanda est, sic tamen, ut haec societas, foederisque coniunctio neutiquam de populis in amicitiam et fidem, sive in fidem atque in clientelam, multo minus in ditionem receptis intelligatur. Quae vulgo confundi videas, quod veteres foederum formulae ex moribus potius hodiernis, quam ex Quiritium instituto consuetudineque antiquissimorum temporum iudicantur vulgo et intelliguntur. Populi liberi suis legibus utebantur, a domesticis magistratibus regebantur, neque armis victi, neque in provinciam redacti, his atque horum similibus summae potestatis iudiciis ab aliis, speciatim quoque a populis fundis, de quibus nuper Ismael Bullialdus scite sacis et literate tradidit, distinguebantur. Illud recte admonuit Hugo Grotius, in hac, quam exposui, formula inesse inaequalis populorum maiestatis apertissimam certissimamque significationem, eamque ex antiquitate et, ut arbitror, praecipue ex Caesare, et accuratae, et emendatae Latinitatis, et exquisiti iudicii scriptore repetendam.

XVIII. Ne longior sim, breviter strictimque admonebo, vocem *comiter* esse aliquando notam sedate placideque loquentis. Quo significato bis legitur apud Tullium, semel in lib. I. de Oratore, ubi Scaevola et Crassus eruditos invicem sermones habent. Tum Scaevola *comiter*, ut solebat. Comiter, scilicet, inquebat, et respondebat Crasso, humaniter et sedate, seu ut Herennianus Rhetor dicit, mansete. Iterum in lib. I. de Natura Deorum. Vbi Cotta disputans Velleium confutat, et similem in modum loquitur, cum verbi defectu,

ellipsin Grammatici vocant. Tum *Cotta* comiter, ut solebat. Praeterea legitur in Verrina et Coeliana orationibus: In illa, salutabat benigne, comiter appellabat unumquemque. id est, humaniter et urbane. In hac, cum senibus graviter, cum iuventute comiter vivebat, id est hilariter et iucunde. Crassus apud Plinium ait, se in domo comiter habitare, id est, libenter, tanquam in domo hereditatis iure ad se delata, et propter loci amoenitatem, propterque vicinas arbores ad prospectum iucunda. Nisi malis exponere de habitandi commoditate, quae significatio apud Latinos non est usitata. *H. N. lib. XVII. C. 1.* Tacitus ait, Comiter administrare provinciam, *Hist. I. cap. 13.* hoc est, regere aequo, mitiqve imperio, quod non grave est provinciis, neque intolerandum. Ennius alio in loco, cuius recordari in mentem venit, qui superest in fragmentis Annalium, scripsit, Comiter impertire, id est benevole et liberaliter. Sic Plautus in Poenulo *A. III. se. 6. v. 10* Factum a vobis comiter, sensu non alio, et in Comoedia Rudentis paulo ante explicato. Horatius *L. I. satyr. 10.* vocat Comis libellos, ex lege scripturae veteris, quam numi et inscriptiones, et manu exarati codices firmant, id est, comeis, quae ratio scribendi recentior est, sive ut postea locuti sunt, comes, nimirum facete et hilariter scriptos. Ita Lambinus in *b. locum*, ex eoque Adamus Durrerus in libello de particul. *LL.* Idem et cum duce suo exponit, comice, significatu non abhorrente, originisque indicium retinente. Quamvis aliqui haud accuratas derivandi rationes conficiant, qui a Graeco ποιμαίνω deducere hoc malint. In Phaedri Indice κόσμιος scribitur, quod priori originem praebet. In glossis quidem alterum exponitur per alterum, sed etymi ratio ita non constituitur, nec Donati auctoritate, ad quam Nicol. Rigaltius respicit, ab sententia dimovemur, qui sciamus, veteres ἐν καίμοις φιλοφρονεμένους extitisse. In antiquioribus Caepini editionibus comiter explanatum est, per vocabula *suaviter, mansuete*, quorum prius non quadrat: alterum vocabuli vim non exaequat, nec univérse declarat. Graecum
φιλο-

Φιλοφρόνης, quo utuntur Attici, aptius est et accommodatius. Idcirco verbum *Φιλοφρονείσαι* recte per dictionem *comiter accipere* explicatur apud Atticissimum Xenophontem *Cyriacæ. III.* Aliqui facere exponunt, Horatii testimonio se tuentes. Sed is nec proprie, et significatu angustiore sumpsit. Hinc sibi indulget explanator Horatii Lambinus, et facerem exponit comem, non prosæ orationis usu, sed poetico, et speciatim Horatiano, *lib. cit. sat. 6.* Tantum hoc dictis subiicio, *comiter habere*, non dixisse idoneos scriptores, quo recentiores plerique utuntur, nec analogia et ratio eos destituit, nec habendi notio in tam amplo verbi significatu repugnat, et sic loquentes de obiecta barbarie purgat, sed auditoris Clasicorum deest, et solennis Quiritium formula hoc, privilegio quodam antiquitatis, præsertim in tali argumento loquentibus, iniungit. Grotius quidem formulam *de maiestate comiter colenda* usurpavit, quem Taciti, cuius imitandi studio tenebatur, exemplum defendit, qui *comitare colere* dixit. *A. II. 55. 1.* Grotii locus extat *I. B. et P. lib. II. c. 15. n. 7.* Ex his intelligi necesse est, Themitanos, qui in amicitia et fide populi Romani fuerunt, non fuisse ex numero eorum, qui populi Romani maiestatem tantum comiter, sed etiam sine dolo malo, et cum arctiori officiorum clientelarium nexu conferrent. *In Verrina V. 1. apud Ciceronem.* His S P Q R Vrbes, agros, legesque suas reddidit, nec tamen focii pleno iure liberi erant, idque Verre in Siciliam misso, experiebantur. Ne Siculi quidem meliori conditione erant, qui populo Romano decimas dabant, et tantum frumenti, quantum is vellet, vendere tenebantur, ut ex eodem constat. De Mamertinis liquet, eosdem in præstandi muneris conditione reliquos, id quod ex VII. Verrina licet cognoscamus. Fuerunt ergo liberi, sed non liberi et immunes. Ab his diversi erant focii vestigiales, quibus certum vestigal imponebatur: reliqui ab illis stipendiarii dicebantur, quorum deterior erat conditio, quibus pro temporum ratione tributa imperabantur, et hi propius ad servitutem accedebant, non tamen

prorsus definebant esse liberi, neque in provinciam, quae vera servitutis nota erat, redigebantur. In veteri Gallia Senones, salva suae gentis libertate, in fide Aeduorum erant. *Caesar de B. G. VI. c. 4.* Horum adeo clientes erant, et hi tanquam patroni et defensores clientum, pro illis apud Caesarem deprecabantur. Eodem patrocini (vulgo protectionis) iure Rhemi pro Carnutibus se interposuerunt, et deprecari sunt, *teste eodem.* Sic Bituriges in Aeduorum, et Albicos in Masiliensium fide antiquitus fuisse, tradit: de illis quidem *B. G. I. VII. c. 5.* De his *B. C. I. I. c. 34.* Memorabile de Macedonibus exemplum attulit Livius, quibus concessa est libertas, sed deteriori conditione, ac enumeratis Gallorum populis, quamquam et horum aliqui meliorem societatis suae statum cupiebant. *B. G. I. VI. c. 12. fin.* Docet enim locuples rei gestae auctor Livius, Macedones, devicto Perseo, tributum pendere iussos, sed dimidium eius, quod ante Regibus pependissent. Non ergo tota his libertas erepta, sed imminuta est, potestasque populi legibus circumscripta, quae fuit infima sociorum conditio, sed a statu populorum, in provinciam, sive in ditionem redactorum longissime adhuc distabat, saepe tamen nomine societatis, imago tantum et libertatis umbra remanebat. Contra Batavi, Romanorum foederati, tributorum expertes erant, et arma illis suppeditabant, cetera liberi, fratres et focii dicebantur. *Tacitus H. Libr. IV. cap. 12. et 17.* Sic et Gallis Aedui Romanorum fratres dicti, apud eundem *Annal. XI. cap. 25.* Graeci distinguunt *ἑλευθερίαν* et *ἀλευθηγησίαν*, quandoquidem libertas non semper cum immunitate focii data est, quod confirmavi exemplis. Sed Ilienses et liberi declarati, et focii amicique Romanorum dicti, et ab onere immunes facti, auctore Livio XXXIIX, 39. Quo in statu, rerum summa ad unum delata, relicti sunt et confirmati, testibus Appiano et Strabone. Quod Iliensibus Romanorum, id Gaditanis Poenorum consanguineis, et ducta ab urbe Tyro Colonia, in Hispaniam profectis, ob fidem et amicitiam, Romanis integre servatam, evenit.

Ji 2149

ULB Halle 3
002 410 087

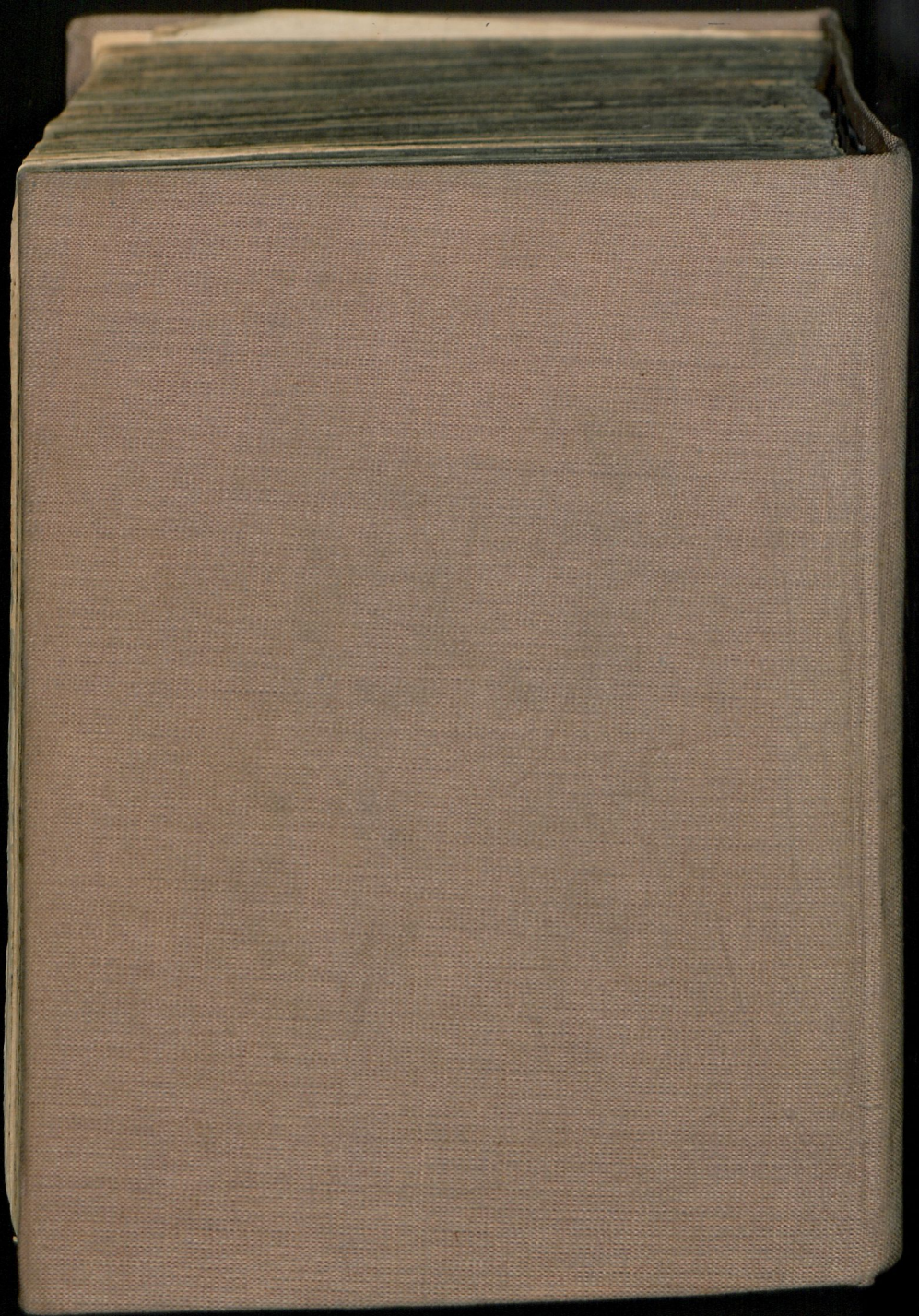

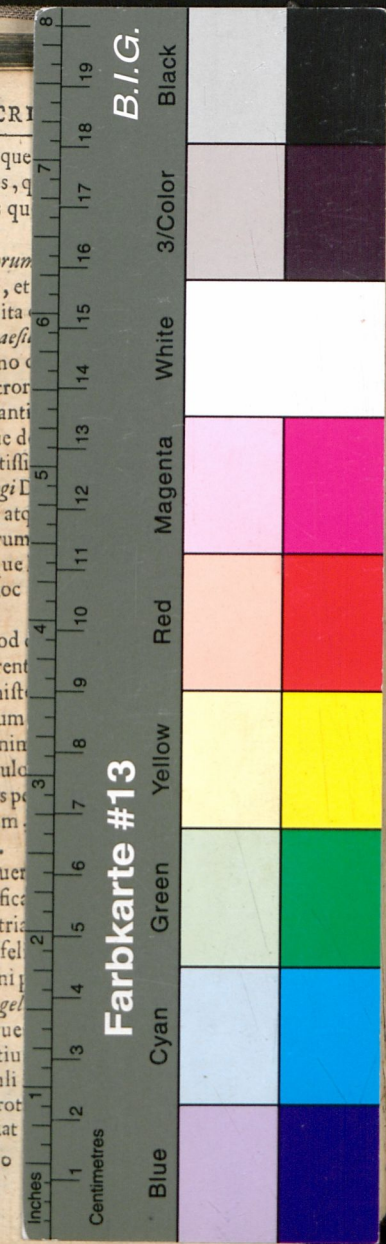
sb.

Vs 18

VONA

7

L. D. B. V.
DE
VETERI QVIRITIVM FORMVLA
COMITER CONSER-
VANDI,

PRÆSIDE
CONRADO SAMVELE
SCHVRZFLEISCHIO,
PROF. PVBL.
PVBLICE DISPVTABIT
ANTONIVS SAMVEL LVDOVICVS,
OHRINGAS HOHENLOICVS,
IN AVDITORIO MAIORI
ANNO ACADEMIAE SECVLARI
clb Is cc II. D. III. EID. FEBR.

VITEMBERGAE,
LITERIS CHRISTIANI GERDESII.

